

Sarokkövek

VISSZHANG - LXV. évfolyam, 12. szám, 2021. március 26.

Bokros Lajos cikkének bevallott szándéka komoly: „Törekvésem mindössze annyi, hogy a felvázolt témák a kormányzati szerepre törekvő demokratikus ellenzék vezetői számára megkerülhetetlenek legyenek.” ([Az újjáépítés csiszolatlan sarokkövei – I. Állami pénz és költségvetés](#), ÉS, 2021/6., febr. 12.) Az én célom egyszerűbb: kerülve bármiféle politikai vonatkozást, kizárólag szakmai megközelítésben mérlegelem, helytállóak-e a pontokba szedett megállapítások.

A kiindulás hangsúlyozásának itt jelentősége van. Az a benyomásom ugyanis, hogy a tartalom, bár alapvetően szakmai szóhasználatú, indíttatását tekintve inkább politikai, mint szakmai természetű. Ez nem könnyíti meg a helyzetemet, mert a politikai mondandókra nagyon nehéz szakmai érvekkel reagálni. A szövegben azonban található olyan axiómaszerű megfogalmazások, amelyek az esetleges későbbi részletes kifejtés nélkül is a végleges állásfoglalás benyomását keltik. A következőkben csak ezekkel foglalkozom.

A tanulmány egyik fontos kiindulópontja, hogy az Európai Unió által megkövetelt szabad tőkeáramlás nagy előny és lehetőség a gazdasági növekedés gyorsításában, ha okos intézkedésekkel képesek vagyunk a magunk javára fordítani.

Az, hogy az EU mikor mit követel meg, helytől, helyzettől, időponttól függően, enyhén szólva relatív. A négy „alapszabadság” (áru, tőke, munkaerő, szolgáltatások szabad áramlása) közül például nem is olyan régen néhány nyugat-európai ország határozott ingerültséggel, szemrebbenés nélkül korlátozta a munkaerő szabad mozgását. Volt alkalmunk megfigyelni, hogy az EU „megkövetelése” szempontjából az egyenlők között igencsak vannak még egyenlőbbek. A dolog második elemére nézve az igazán komoly kérdés alighanem az, melyek azok a konkrét okos intézkedések, amelyek megoldják gazdasági bajainkat. Valószínűleg ennek megválaszolása az igazán nehéz feladat.

Az kétségtelenül igaz, hogy a tőkeáramlás egyik következményeként a jegybank vagy kamatokat, vagy a forint árfolyamát tudja befolyásolni, a kettőt egyszerre nem. Az viszont általános következményként már nem feltétlenül helytálló, hogy egy esetleges kamatemelésre a tőke beáramlik az országba. Ez csak a pénztőkére vonatkozóan áll fenn! A probléma az, hogy Magyarországnak azonban nem elsősorban pénztőkére van szüksége, amelynek tulajdonosa a kamatot kiszippanthatja, s ha akarja, bármikor magát a tőkét is „repatriálhatja”, hanem inkább működő tőkére. Ez utóbbi jóval kevésbé illékony, mint a pénz, nem tud egyik pillanatról a másikra eltűnni az országból, azaz kevésbé képes kész helyzet elé állítani a gazdaságot meg a gazdaságirányítást, ráadásul hozzájárulhat a technikai, technológiai fejlődéshez, egyben munkahelyet is teremtve.

Úgy vélem, a szerző eltúlozza a jegybanknak az árstabilitás biztosításához fűződő szerepét, sőt tulajdonképpen mintha azt törvényben szabályozottan kizárólagosnak tekintené.

Ha így lenne, azaz törvény szerint a jegybank kizárólagos kötelessége az árstabilitás fenntartása volna, akkor azzal nem értenék egyet. Azt hiszem, akkor jó, előre vivő a munkamegosztás a két szféra között, ha mind a fiskális (költségvetési), mind a monetáris (elsősorban jegybanki) terület szabályozása és működése az ország fejlődését, gazdasági növekedését is szolgálja. Szerencsére a Magyar Nemzeti Bankról szóló (2013. évi CXXXIX.) törvény is úgy fogalmaz, igaz a magyar nyelvet szörnyűségesen megroppantó formában, hogy „[a]z MNB elsődleges céljának veszélyeztetése nélkül támogatja (...) a gazdasági növekedéshez való fenntartható hozzájárulásának biztosítását”.

Bokros Lajos lényegében elvárná a jegybanki kamatemelést, mert egyébként az árfolyam romlásán keresztül is „megugrik az infláció”, továbbá „a kapacitásait teljes mértékben kiaknázó gazdaságban” az alacsony kamat már nem többletforrása a növekedésnek. Ez a megközelítés felveti a kérdést: ha a magyar gazdaság teljes mértékben kiaknázza kapacitásait, akkor mivel magyarázható, hogy az utóbbi években – természetesen a pandémia miatt megbolondult 2020. év kivételével – a magyar kereskedelmi mérleg pozitív csúcsokat futott? Lehet, hogy az alacsony kamat az árfolyamra gyakorolt hatásával mégiscsak forrása valamilyen részben, akár áttételesen a növekedésnek? Az a véleményem, az elért eredményekben tagadhatatlan szerepe volt a gyengülő árfolyamnak, amely húzta az exportot, fékezte az importot. Kétségtelen, hogy a lakosság egy része, főként a turisták és a nyugdíjasok számára a folyamat előnytelen volt, mert az előbbieknek emelkedtek a költségeik, az utóbbiaknak meg leértékelődtek az euróban mért nyugdíjaik, miközben a bérek emelkedése nagyjából összhangban volt a valuta elértéktelenedésével. A gazdaság egésze számára azonban a leértékelődés haszonnal járt. Az infláció sem lett elviselhetetlenül magas, bár kétségtelen, hogy érzékeny területeken (főleg az élelmiszerek körében) intenzívvé vált.

A szerzőnek lesújtó véleménye van arról, hogy az elmúlt időszakban az MNB-nek nagy nyereségei keletkeztek. Erre a nyereségre szerint az van szüksége, hogy legyen mit elsajátítania a hazai oligarchiának „a társadalom ellenőrzése alól kivont alapítványok vagyonának növelésével”.

Mi is történt? A költségvetési szférában nagy változást jelentett, hogy az államadósságot nem közvetlenül a költségvetés, hanem egy tőle elkülönült szervezet, az Államadósság Kezelő Központ (ÁKK) menedzseli. Ez az intézmény a külföld felé fennálló adósságot 2014 után fokozatosan belföldre cserélte („önfinanszírozási program”), úgy, hogy devizát vásárolt a Nemzeti Banktól forintért, s ebből törlesztette az állam külfölddel szembeni devizaadósságát. A vételhez a forintforrást a lakosság számára értékesített népszerű államkötvények kibocsátásából szerezte. Így az államadósság belső szerkezete megváltozott. Alaposan leapadt a devizában fennálló tartozás, s helyét a lakossággal szembeni forintadósság vette át. Ezzel a szellemes manőverrel lényegesen enyhült az ország függése, a szaknyelv rondasága szerint kitettsége a devizapiacok hangulatától és a mögöttük mindig felfedezhető politikai megfontolásoktól, kisebbedik a szükséges források megszerzésének kockázatossága. A dolognak persze ára van. A Nemzeti Bank által valamikor külföldről vásárolt és az ÁKK-nak később eladott deviza forintárfolyama között nagy különbség van; a forint időközben erősen leértékelődött, magyarul szólva a jegybank több forintért adta el a devizát, mint amennyiért vette. Mivel az állam az aktuális forintárfolyamon vásárolta meg a devizát, az üzlet a bank számára nyereséggel, méghozzá nem is kis nyereséggel zárult. Hasonló következménnyel járt a devizahitelek jogszabály alapján kötelező ún. forintosítása. (Csak itt a vásárlók a kereskedelmi bankok voltak.) A seigniorage (pénzteremtési jog és az abból keletkező jövedelem) mellett ezek magyarázzák azt az utóbbi időben a sajtóban nem kis felhorkanást okozó jelenséget, hogy a Magyar Nemzeti Bank nem kifejezetten az alaptevékenységi körébe tartozó ügyekre (alapítványok, művészeti alkotások vásárlása stb.) fordíthatott súlyos forintmilliárdokat. Nekem is az a személyes meggyőződés, hogy ezt a folyamatot a bank és az állam között sokkal kiegyensúlyozottabb módon, az államháztartás számára előnyösebben kellett volna, kellene elrendezni. Ez egy kérdés. Ettől független másik ügy, hogy a nagy nyereségképződésben a jegybanknak majdhogynem tétlen szerepe volt.

A hazai versenyképesség állapotváltozása, az adópolitika torzultsága, a pénzpolitika helyes vagy helytelen volta stb. érdekes szakmai konferenciák vitatémája lehetne. Terjedelmi korlátok miatt itt nincs mód ezekre kitérni.

Az *euró bevezetése* című fejezetből két súlyos gondolatot olvastam ki. Az egyik, hogy mihamarabb be kell vezetni az eurót, mert aki ezzel ellentétes nézetet vall, az (a szerző szóhasználata szerint) gonosz módon gondolkodik, a másik, hogy lényegileg meg kell szüntetni a hazai pénzpolitikát, mert a Nemzeti Bank elsősorban az oligarchia gazdagodásának csatornája.

A második állítás röviden elintézhető. Még politikai szöveggörnyezetben is túlzó leegyszerűsítés a Nemzeti Bank tevékenységét országellenes kvázijogsértésként összefoglalni.

Az euró bevezethetősége bonyolultabb história. A napi sajtóban gyakran olvashatók az euró alkalmazását szinte politikai szépségversenyként vagy divatcikként kezelő: „lám a szlovákok is bevezették, mi miért maradunk le már megint?” nézetek. Akarjuk, nem akarjuk, belátható időn belül *érdemben* mérlegelni kell az európai közös valuta, az euró bevezetésével járó előnyöket, hátrányokat, és az elemzések eredményének függvényében lehet állást foglalni magáról a szükséges és lehetséges lépésről.

A bevezetésnek kétségkívül lehetnek előnyei. Szokták mondani, hogy a közös valuta és a vele kapcsolatos eljárási szabályok sora fegyelmezett költségvetési és monetáris gazdálkodásra készítenek, és egyszerűsítheti a nemzetközi kereskedelemmel összefüggő elszámolási technikákat. Éppen az utóbbi évek adják azonban bizonyítékát annak (2020-at kérik elfelejteni!), hogy euró nélkül is lehet fegyelmezett az állami költségvetés tervezése és gazdálkodása (mint hazánkban), de euróval is lehet teljesen fegyelmezetlen (lásd Görögország vagy Olaszország példáját). Ha jól belegondolunk, ezek tehát látszatelőnyök. A valódi előny a kisebb kockázati prémium a kamatokban, esetleg alacsonyabb importált infláció, erősebb gazdasági integráció. Velük áll szemben egy behozhatatlan hátrány. Az tudniillik, hogy saját nemzeti valuta nélkül a gazdasági vezetésnek nincs a kezében olyan eszköz, konkrétan a valuta árfolyamának mozgása vagy akár tudatos mozgatása, tehát a leértékelődés vagy leértékelés, amellyel ellensúlyozni lehet az országok közötti fejlettségbeli eltérésekből, azaz valóságos hatékonysági különbségekből adódó kereskedelmi és fizetésimérleg-beli problémákat. E lehetőség hiányában, minden egyéb feltételt változatlanul tekintve, a külkereskedelmen keresztül beindul az automatikus jövedelemátcsoportosulás a fejletlenebb országból a fejlettebbhez. Szinte laboratóriumi tisztasággal, pontosan ez zajlott le a dél-európai országok (Görögország, Spanyolország, Olaszország) és Németország közötti kereskedelemben. Amit követett a szegényebbek eladósodása utáni német „mentő” hitel, amelynek kamatai még jobban kiszígezték az előbbieket. Nem véletlen, hogy az euróövezet létéből fakadó előnyök elsősorban Németországban csapódnak le, a jövedelemszivattyú kárvallottjai pedig a hozzá képest legkevésbé fejlett dél-európai országok. Vagyis Magyarországnak csak akkor lenne szabad belépnie az euróövezetbe, ha, minimális feltételként, gazdasági fejlettségi szintje legalább az eurózóna országainak átlaga fölé kerül. Az is nagyon fontos követelmény, hogy megteremtődjön a fejlettségbeli eltérésekből fakadó jövedelemelszívásokat korrigáló (automatikus!) jövedelemkiegyenlítő rendszer. Mindezekben a gondokon legfeljebb árnyalatnyit enyhíthet az, hogy az egységes valutaövezet révén közelebb kerülhetnek egymáshoz az egyes országok gazdasági ciklusai, bár ez utóbbinak hátrányai is lehetnek. A ciklusoknak ugyanis nemcsak emelkedési, hanem lejtmeneti részeik is vannak.

Bár nagyon fontos, de az előzőekhez képest mégis csak másodlagos szempontnak érzem, hogy *„az önálló hazai valuta megszüntetése megszünteti az oligarchia gazdagodását segítő politika lehetőségét”*.

A *Költségvetés: pazarlás és lopás* alcímet viselő rész mondanivalójának fontos eleme a következő két mondat: „A túlzott méretű újraelosztás régóta akadály a gazdaság növekedésének. Alapja az állam szerepét túlhangsúlyozó közkeletű világnézet.”

Az első mondat elgondolkodtató. 2010 előtt, egy viszonylag hosszú időszak alatt gyakorlatilag nem nőtt a gazdaság. 2010 után 4 év alatt (2014-ig) 6,5 százalékkal bővült a GDP, ezt követően növekedési pályára állt, 2018-ig (2014-től) 16,4, 2019-ben kb. 4,5 százalékkal emelkedett, miközben az államháztartás GDP-arányos hiánya a 2010-es 4,4 százalékról 2018-ra 2,2 százalékra mérséklődött (közben 2016-ban 1,8 százalék volt). Mindez idő alatt a költségvetési újraelosztás *érdemben* nem változott.

A második mondat kezelése nehezebb feladat. A mögötte meghúzódó nézetvilág az állam szerepének szinte a kiiktatásig menő összeszűkítését szorgalmazó neoliberális (helyénvalóbb kifejezéssel ultraliberális) felfogás. Márpedig ízléssel, legyen az akár ideológiai ízlés, nem illik vitatkozni. Talán annyit érdemes megemlíteni, hogy az ezt a gondolatvilágot képviselő gazdaságvezetés nem jeleskedett a növekedést illetően. 2005 és 2010 között a magyar összjövedelem (GDP) egyáltalán nem növekedett, viszont alacsony volt a foglalkoztatottság, meredeken nőtt a munkanélküliség. Ez időszakban kilátástalanul rossz volt a gazdaság egyensúlyi és pénzügyi helyzete. A szinte folyamatos egyensúlyjavító gazdaságpolitikai (értsd

megszorító) intézkedések ellenére végig magas volt a magyar gazdaság külföldi eladósodottsága és rossz az állam adóssághelyzete.

Az állami költségvetés összeállítása nehéz feladat. Számtalan cél és érdek közötti egyensúlyozást igényel. Jellemző az újraelosztással kapcsolatban kialakult tudathasadásos (köz)állapotra, hogy maga Bokros Lajos is, miközben a költségvetés terjedelmének kibővítését igényli, egyidejűleg a társadalombiztosítás és az önkormányzatok támogatásának bővítését szorgalmazza, ami szükségképpen az újraelosztás bővülésével jár.

Megint csak terjedelmi okok miatt nincs mód sok témára kitérni, egy azonban mindenképpen megérdemli, hogy foglalkozzunk vele. Bár tudom, meglehetősen divergáló vélemények léteznek az ügyben, szeretném leszögezni, hogy szerintem az ún. magán-nyugdíjpénztár egyáltalán nem volt magán. Ugyanolyan kötelező volt, mint az állami nyugdíjrendszer, csak az emberek jövőjét illetően sokkal kockázatosabb. Egyetlen pozitív eleme említhető, a személyre szóló nyugdíjszámlák léte. Bár a két kifejezés nem fedi egymást, valódi magánpénztáraknak csak az ún. önkéntes pénztárak tekinthetők.

A korszerű államháztartásra felhívó rész megítélésénél bajban vagyok. Bizonytalanságom megértetése céljából álljon itt egy példa!

„Helyre kell állítani (...) a települési önkormányzatok pénzügyi önállóságát és felelősségét.”

Tulajdonképpen egyetértek, de úgy érzem, néhány fogalom tisztázásra szorul. Az egyik ilyen: mit kell érteni önkormányzatiságon, pénzügyi önállóságon? (Lehet, hogy itt én vagyok indokolatlanul türelmetlen, hiszen a szerző azt ígéri, hogy minderről részletesen szól áprilisban.)

A világban az önkormányzatiságnak számtalan értelmezése létezik. Itt most melyikről van szó? A helyi önkormányzatok akkor önállóak, ha saját elérhető bevételeiből élnek meg? Ez esetben el tudjuk-e viselni a települések közötti éles életszínvonalbeli különbségeket, amelyek a fejlett és kevésbé fejlett területeken szerezhető bevételek eltérései miatt jönnek létre? Hogyan lehet eleget tenni annak a követelménynek, hogy a gyermekek jövőbeli életlehetőségei egyre kevésbé fűggyenek a születési és lakóhelytől? A differenciákat központi állami támogatásokkal kell kiegyenlíteni? Ha igen, hogy csökkenthető az állami újraelosztás? Ha az állam adja a támogatásokat, meg lehet-e tiltani neki, hogy beleszóljon a pénzek felhasználásába?

Az utóbbi években született egyfajta válasz az egyik, ha nem a legnehezebb kérdésben, a központi és a helyi, vagyis önkormányzati feladatok szétválasztásában. A változásokat jócskán éri kritika, azzal vádolván a kormányzatot, hogy gyengítette, vehemensebb megszólalók szerint lényegében megszüntette az önkormányzatiságot. Azzal, hogy a hatósági feladatok központi irányítás alá kerültek, és így nagyon fontos funkciók egységes normatívák szerint működnek, nagy lépés történt a meglehetősen éles területi különbségek kiegyenlítése felé. A szociológusok leggyakoribb panasza, egyben a társadalom egyik alapproblémájaként bemutatott jelenség a fiatalok jövőbeli esélyeinek a területi különbségek által determinált egyenlőtlensége. Ennek enyhítése csak úgy lehetséges, ha az állami feladatként definiált szolgáltatások (leginkább az oktatás) minimum szintjét mindenütt (közel) azonos feltételek között nyújtja az állam. Az önkormányzat, gazdasági helyzetének függvényében, kiegészítheti a központi költségvetés által biztosított normatívákat. Az egységesítés természetesen önmagában még csak elvi lehetőség, amelynek sikerét a végrehajtásra rendelt szervezet túlburjánzó bürokráciája nehezítheti, sőt az elvet magát is eltakarhatja, ellenszenvenessé teheti. Sajnos nem ritkán meg is teszi. Ez azonban nem változtat azon, hogy a rendszerben potenciálisan benne van a kiegyenlítettebb területi fejlődés lehetősége. A jogszabályokban foglalt kötelezettségek, közkeletű nevükön hatósági feladatok végrehajtása sem függhet a különböző területek anyagi tehetségétől, vagy éppen helyi érdekek, az esetek többségében politikai színezetű érdekek szerinti értelmezésétől, azokat kötelezően és egységesen kell a gyakorlatba átültetni. Érdekes egyébként, hogy az önkormányzatiságot valamiért mindig a gazdagabb települések vezetése félti a centralizációtól, a gyengébben elerestetteknek sajátos módon nincs kifogásuk. Az emberben óhatatlanul felvetődik a kérdés, vajon nem a beavatkozási, kinevezési hatáskörök meggyengülése áll-e a

háttérben, hiszen a lakosság számára fontos szolgáltatások minőségét, az ehhez szükséges feltételek bármelyikét, az orvosi rendelők felszereltségét, az iskolai épületek minőségét továbbra is van mód helyi szinten befolyásolni, persze nyilvánvalóan a döntéseket szolgáló források bő vagy szűkös volta függvényében.

*

Az eredeti cikk címe: *Az újjáépítés csiszolatlan sarokkövei*. A csiszolatlanság érthető, hiszen nyilvánvalóan nem volt mód megfelelően széles körben megvitatni, tisztázni a megfogalmazások pontos tartalmát, tehát egyben helytálló is. Ezért a mostani 50 és a még következő, több száz pont olvasóitól szeretném kérni, hogy alaposan gondolják át, elemezzék a szöveg mögött rejlő mélységeket.

(A szerző közgazdász. A rendszerváltás előtt a pénzügyminisztériumban és az Országos Tervhivatalban dolgozott.)